

FACTSHEETS

PARTRIDGE

Een leidraad voor herstel
van boerenlandnatuur

SAMENHANG

KEVERBANK

BLOEMENBLOK

PATRIJZENHAAG

WINTERSTOPPEL

BIJVOEREN

MONITORING

Tekst **Frans van Alebeek - Vogelbescherming Nederland**
Illustraties **Anne-Lieke Struijk-Faber - Vogelbescherming Nederland**
Grafisch ontwerp **Saiid & Smale, Amsterdam**

MEER WETEN?

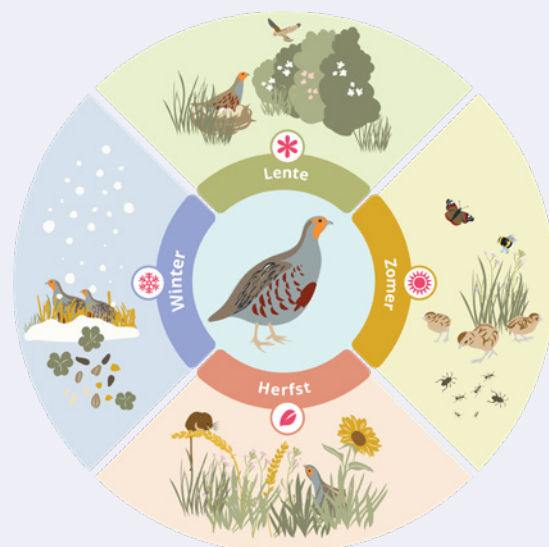
Kijk voor gratis downloads en meer informatie over
PARTRIDGE op www.vogelbescherming.nl/PARTRIDGE.

1. Samenhang

In het PARTRIDGE project laten we zien hoe we in modern boerenland, met de juiste maatregelen, patrijzen duurzaam kunnen beschermen. Als het met patrijzen goed gaat, dan profiteert andere natuur in deze gebieden daarvan mee. Denk aan zoogdieren zoals de haas, vogels zoals de veldleeuwerik en aan insecten, bijen en vlinders.

In deze set factsheets omschrijven we de vijf belangrijkste PARTRIDGE maatregelen. Daarnaast leggen we uit hoe we het effect van deze maatregelen monitoren. Zo bieden we een handvat voor mensen die zich willen inzetten voor de patrijs.

SAMENHANG

Patrijzen blijven het hele jaar door in hetzelfde gebied. Een patrijs kan daar dankzij een keverbank wellicht voldoende dekking vinden in de zomer, maar als hij in de winter onvoldoende voedsel vindt, dan ontstaat er alsnog een probleem. Daarom is de juiste samenhang tussen de verschillende PARTRIDGE maatregelen binnen het leefgebied van de patrijs van groot belang. Door deze aanpak in een groot gebied toe te passen kunnen patrijzenpopulaties zich herstellen.

Nestgelegenheid

Patrijzen nestelen bij voorkeur onder dekking van ruige grasachtige vegetaties. Bijvoorbeeld langs hagen en in sloottaluds, bermen en overhoekjes. In het boerenland worden graslanden, bermen en taluds helaas nog te vaak en te kort gemaaid. Daarom leggen we **keverbanken**, **bloemenblokken** en **patrijzenhagen** aan.

Kuikenvoedsel

Patrijzenkuikens leven de eerste twee weken uitsluitend van insecten. Daarna gaan ze ook zaden en bladgroen eten. De hoeveelheid insecten in landbouwgebieden is in de afgelopen decennia sterk achteruit gegaan. Daardoor is de overlevingskans van patrijzenkuikens afgenomen. **Keverbanken** en **bloemenblokken** bieden een oplossing omdat de bloemen en kruiden daarin veel insecten aantrekken.

Dekking

In een kaal en omgeploegd winterlandschap is het voor de patrijs moeilijk om te schuilen en warm te blijven. **Keverbanken**, **bloemenblokken** en **patrijzenhagen** bieden dekking tegen predatoren en slechte weersomstandigheden. In de winter moet **winterstoppel** blijven staan, zodat patrijzen dekking en voedsel vinden.

Wintervoedsel

De winter is een moeilijke tijd voor veel boerenlandvogels, vanwege kou en omdat er weinig voedsel te vinden is. **Bloemenblokken** en **winterstoppels** met inheemse kruiden bieden een groot deel van de winter zaden en bladgroen. Maar tegen het einde van de winter worden ook in de bloemenblokken en stoppelvelden de zaden schaars. **Bijvoeren** met graan door middel van voedertonnen biedt hiervoor een oplossing. Zo helpen we patrijzen de winter door zodat ze in een goede conditie aan het nieuwe broedseizoen beginnen.

	Nest gelegenheid	Kuiken voedsel	Dekking	Winter voedsel
Keverbank	●	●	●●	●
Bloemenblok	●●●	●●●	●●●	●●●
Patrijzenhaag	●●	●	●●●	●
Winterstoppel			●●●	●●●
Bijvoeren				●●●

GEBIEDSAANPAK

Maatregelen in een gebied dienen elkaar aan te vullen. Ze moeten op de juiste wijze worden gecombineerd en van voldoende omvang zijn.

Een voorbeeld hiervan is de keverbank. Deze moet altijd worden gecombineerd met een aansluitend bloemenblok van minstens 20 meter breed waar patrijzen kunnen schuilen. Een keverbank is namelijk smal en kan daarom gemakkelijk door een rover worden afgezocht. Daarom moet een keverbank met bloemenblok ook midden in een perceel liggen en mag dit niet aansluiten op wegen, slootkanten of bermen. Rondom de keverbank moet dus een strook gewas van minstens 15 meter staan.

Een ander voorbeeld is het aanleggen van een onbegroeide strook (braakstrook) naast een keverbank. Dit geeft jonge vogels en insecten de kans om snel op te warmen na een regenbui.

SAMENWERKING

Het succes van PARTRIDGE is voor een groot deel te danken aan samenwerking. Een gebiedscoördinator die partijen verbindt en een veldcoördinator die met boeren afspraken maakt over maatregelen op hun bedrijf vormen samen de spil van dit succes. Boeren maken land vrij voor maatregelen en voeren deze in praktijk uit. Jagers, wildbeheerseenheden, burgers en omwonenden kunnen als vrijwilligers helpen met beheer en monitoring. Wetenschappers dragen kennis aan over de ecologie van zoogdieren, vogels en insecten en de effectiviteit van maatregelen. Natuurbeschermingsorganisaties fungeren als kennisintermediair en brengen partijen samen. Door over de resultaten te communiceren vergroten zij het draagvlak. Met hun lobbywerk bewegen ze lokale en landelijke overheid ertoe om knelpunten weg te nemen en kansen te belonen. Met de internationale partners van PARTRIDGE wisselen we kennis uit die onze aanpak verbeteren.

OMVANG

Voor een duurzame bescherming van een lokale populatie patrijzen, dient het gebied met maatregelen minimaal 500 hectare groot te zijn. Om voldoende nestgelegenheid, dekking en voedsel te bieden, dient tenminste 7% van het gebied ingericht te worden met maatregelen. Aangevuld met bestaande sloottaluds, bermen, overhoekjes en andere landschapselementen tot 12% à 15%, zal dat leiden tot een verbetering van de stand van patrijzen en andere boerenlandnatuur.

RUST

Het is belangrijk dat de PARTRIDGE maatregelen niet worden bereiden door landbouwmachines of worden betreden door loslopende honden. In de lente en zomer wordt hier gebroed door patrijzen en andere vogels. In de wintermaanden zijn dit de schaarse plekken in het landschap waar vogels en kleine zoogdieren veilig kunnen rusten en eten.

MEER WETEN?

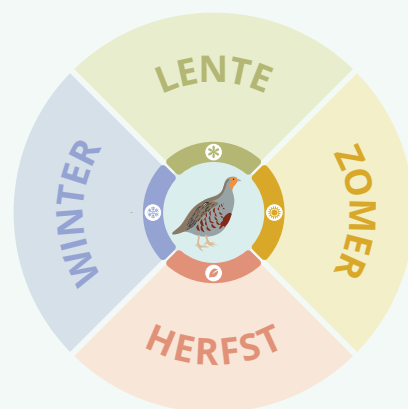
De PARTRIDGE maatregelen zijn in de praktijk te zien in de twee Nederlandse voorbeeldgebieden bij Oude Doorn (Noord-Brabant) en Burgh-Haamstede (Zeeland). Op de website vindt u meer informatie, ook over excursies die we daar regelmatig verzorgen.

Kijk voor gratis downloads en meer informatie over PARTRIDGE op www.vogelbescherming.nl/PARTRIDGE.

Oude Doorn Lars Soerink

2. Keverbank

Een keverbank is een verhoogde strook akkerland begroeid met ruige grassen en kruiden. Deze strook ligt een halve meter hoger dan de omliggende grond en is drie meter breed. Door de verhoogde ligging is een keverbank warmer en droger dan het omringende akkerland, waardoor insecten zoals loopkevers zich er thuis voelen. Insecten kunnen er ook prima overwinteren. Voor akkervogels zoals de patrijs biedt een keverbank warmte, dekking, insecten als voedsel voor kuikens en een veilige plek om te nestelen.

KEVERBANK ZAADMENGSEL

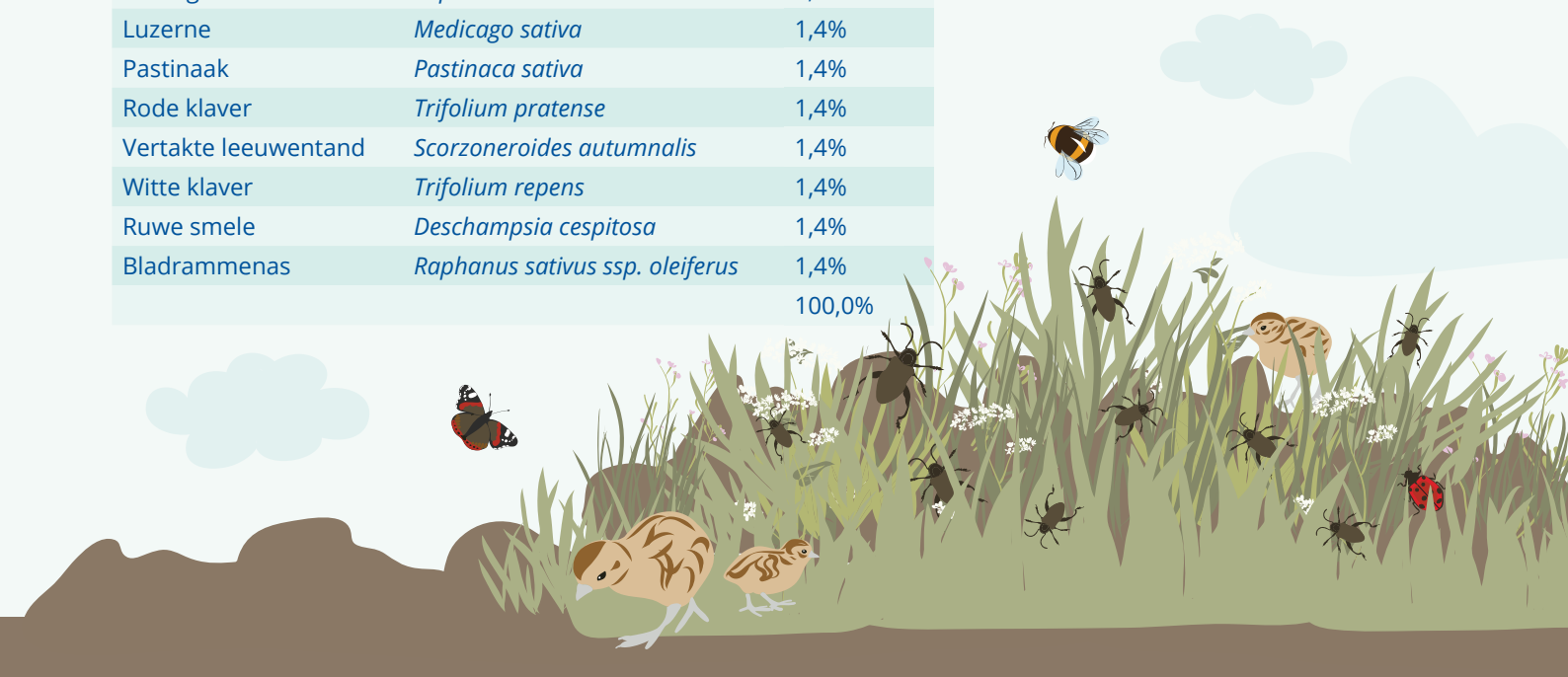
Zaaidichtheid 12,5 kilo per hectare

Nederlandse naam	Latijnse naam	Aandeel
Timothee	<i>Phleum pratense ssp. pratense</i>	36,0%
Roodzwenkgras	<i>Festuca rubra</i>	20,0%
Kropaar	<i>Dactylis glomerata</i>	12,0%
Beemdlangbloem	<i>Festuca pratensis</i>	12,0%
Ruwbeemdgras	<i>Poa trivialis</i>	1,4%
Rolkaver	<i>Lotus corniculatus</i>	1,4%
Schapenzuring	<i>Rumex acetosella</i>	1,4%
Duizendblad	<i>Achillea millefolium</i>	1,4%
Gewone brunel	<i>Prunella vulgaris</i>	1,4%
Knoopkruid	<i>Centaurea jacea</i>	1,4%
Koninginnekruid	<i>Eupatorium cannabinum</i>	1,4%
Luzerne	<i>Medicago sativa</i>	1,4%
Pastinaak	<i>Pastinaca sativa</i>	1,4%
Rode klaver	<i>Trifolium pratense</i>	1,4%
Vertakte leeuwentand	<i>Scorzoneroïdes autumnalis</i>	1,4%
Witte klaver	<i>Trifolium repens</i>	1,4%
Ruwe smele	<i>Deschampsia cespitosa</i>	1,4%
Bladrammenas	<i>Raphanus sativus ssp. oleiferus</i>	1,4%
		100,0%

WAAROM

Keverbanken bieden de patrijs en andere akkervogels in de lente en zomer voedsel, schuilplaatsen en nestgelegenheid. In de herfst en winter vinden ze er dekking.

Keverbanken zijn ook nuttig voor natuurlijke plaagbestrijding. In de lente trekken loopkevers en spinnen vanuit de keverbank het naastgelegen gewas in en vreten daar grote aantallen bladluizen, slakken en andere plagen.

Aanleg keverbank Jochem Sloothaak

AANLEG

1. Een keverbank kan tijdens de late zomermaanden, herfst en winter worden aangelegd. Een goed moment is na de oogst als de grond droog is. Een keverbank blijft lange tijd op dezelfde plek liggen.
2. Het doel is om een rug van ongeveer 70 centimeter hoog en drie meter breed te creëren. Een gangbare manier is om met een zesschaar wentelploeg drie werkgangen van beide zijden naar het midden op te ploegen. Daarna moet de keverbank enkele weken rusten om in te klinken tot ongeveer 50 centimeter.
3. Vervolgens wordt de keverbank ingezaaid met een meerjarig zaadmengsel van grassen en kruiden. Enkele malen vooraf een vals zaaibed bereiden, voorkomt problemen met onkruid later.
4. Een smalle keverbank maakt vogels kwetsbaar voor predatie. Om dit risico te verminderen, moet een keverbank gecombineerd worden met een aansluitend bloemenblok. Daarnaast moet een keverbank midden in een gewas liggen, met minstens 15 meter afstand tot de randen van het perceel.
5. Om vogels die zijn natgeregend weer snel te laten opwarmen, wordt er aan één zijde van de keverbank een strook van één tot drie meter onbegroeid gehouden.

BEHEER

Het is de bedoeling dat er op de keverbank een ruige, grasachtige begroeiing ontstaat. Bemesting, onkruidbestrijding en andere gewasbescherming zijn ongewenst.

In het eerste jaar na inzaaien moet de keverbank één of twee maal worden gemaaid (op 10 centimeter hoogte) om niet-ingezaaide onkruiden te onderdrukken. Indien nodig kunnen probleemkruiden plekgewijs bestreden worden.

Daarna is het ingezaaide mengsel meestal goed ontwikkeld en moet de keverbank juist *niet* meer gemaaid worden.

De onbegroeide strook naast de keverbank dient jaarlijks één of twee maal met een frees of eg weer kaal gemaakt worden.

Zo mogelijk kunnen er op de keverbank hier of daar een paar struikjes worden aangeplant. Bijvoorbeeld meidoorn, hondsroos of liguster. Dat geeft vogels dekking en de kans om beschermd te broeden.

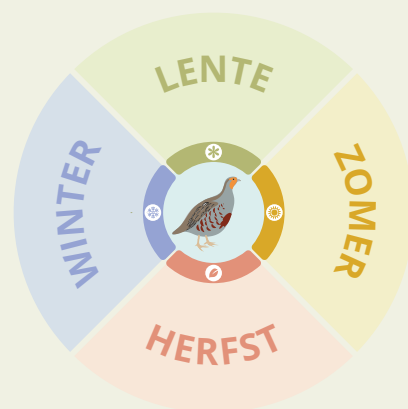
MEER WETEN?

Kijk voor gratis downloads en meer informatie over PARTRIDGE op www.vogelbescherming.nl/PARTRIDGE.

Keverbank Jochem Sloothaak

3. Bloemenblok

De belangrijkste maatregel in PARTRIDGE is de aanleg van zogenaamde bloemenblokken. Deze worden ingezaaid met een mengsel van inheemse kruiden voor een optimaal leefgebied voor de patrijs. Een bloemenblok van ongeveer 1 hectare biedt alles wat een paartje patrijzen nodig heeft om jaarrond te overleven en kuikens groot te brengen.

VOORBEELD BLOEMENBLOK ZAADMENGSEL

Zaaidichtheid 7 kilo per hectare

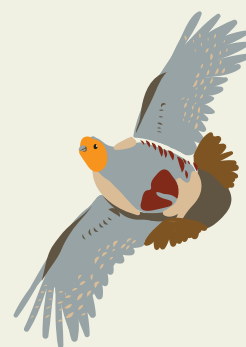
Nederlandse naam	Latijnse naam	Aandeel
Boekweit	<i>Fagopyrum esculentum</i>	20%
Vlas	<i>Linum usitatissimum</i>	19%
Zonnebloem	<i>Helianthus annuus</i>	8%
Haver	<i>Avena sativa</i>	8%
Bladrammenas	<i>Raphanus sativus</i>	8%
Oude rogge	<i>Secale multicaule</i>	8%
Bladkool	<i>Brassica oleracea</i>	7%
Venkel	<i>Foeniculum vulgare</i>	6%
Grote kaardebol	<i>Dipsacus fullonum</i>	6%
Chicorei	<i>Cichorium intybus</i>	5%
Honingklaver	<i>Melilotus officinalis</i>	3%
Luzerne	<i>Medicago sativa</i>	2%
		100%

Zaadmengsels worden soms aangepast aan lokale omstandigheden. Kijk voor meer informatie over de samenstelling op de website.

WAAROM

Bloemenblokken bieden veilige broedgelegenheid en voedsel voor kuikens. In de eerste twee weken van hun leven eten patrijzenkuikens en jongen van andere boerenlandvogels voornamelijk insecten. Dit eiwitrijke voedsel is essentieel voor hun groei. In het moderne boerenland zijn insecten echter schaars geworden en daarom lijden kuikens vaak honger.

Bloemenblokken met een grote variatie aan bloeiende kruiden trekken grote aantallen insecten aan. Daarnaast is er volop zaad te vinden in de herfst en winter én bladgroen aan het einde van de winter als de zaden op raken. Bovendien biedt de begroeiing dekking tegen predatoren en slechte weersomstandigheden.

Bloemenblok Jochem Sloothaak

AANLEG

Een bloemenblok moet minimaal 0,5 hectare groot en minimaal 20 meter breed zijn. Bloemenblokken zijn zo breed en groot om te voorkomen dat predatoren makkelijk de nesten en kuikens kunnen opsporen, zoals dat in smallere randen vaak het geval is. Een bloemenblok ligt bij voorkeur in het open veld en grenst niet aan doorgaande wegen, bos of houtwallen.

Het is van groot belang dat maatregelen waar veel insecten op afkomen zo dicht mogelijk bij de nestplek liggen. Want hoe groter de afstand is die een patrijzenfamilie moet afleggen om voedsel te vinden, hoe kwetsbaarder zij zijn voor predatie en slechte weersomstandigheden.

1. De aanleg van een bloemenblok start in maart-april met de voorbereiding van een vals zaaibed, om latere onkruidproblemen te voorkomen.
2. In april wordt het blok ook ingezaaid met een speciaal samengesteld mengsel, zie tabel 'Voorbeeld bloemenblok zaadmengsel'. De zaden in het mengsel zijn van verschillende groottes en daardoor ontmengen de zaden snel. Zaaimachines zijn daar lastig op in te stellen. Vul daarom de zaaimachine steeds met kleine hoeveelheden zaad en roer regelmatig in de voorraadbak. **Let op: er wordt een lage zaaidichtheid van 7 kilo per hectare gebruikt om een open vegetatie te creëren waarin patrijzen en hun kuikens zich gemakkelijk kunnen verplaatsen.**
3. Na het zaaien is het goed om het geheel licht in te harken of eggen. Bij droogte is aanrollen goed om kieming te bevorderen.

BEHEER

Elk jaar in april wordt de helft van ieder bloemenblok ondergewerkt en opnieuw ingezaaid. In het tweede jaar de eerste helft, in het derde jaar de andere helft en in het vierde jaar weer de eerste helft. Hierdoor ontstaat er de nodige variatie in begroeiing. Let op dat er bij het halveren van het bloemenblok geen smalle stroken ontstaan.

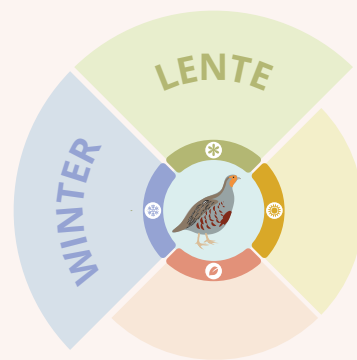
In bloemenblokken wordt niet bemest. Problemen met onkruiden kunnen ontstaan als het perceel vóór inzaai al niet vrij van onkruid was, en bij droge omstandigheden na de inzaai, waardoor het ingezaaide mengsel niet of traag kiemt. Een goede zaaibedvoorbereiding kan veel problemen met onkruiden voorkomen. Haarden van distels kunnen zo nodig pleksgewijs worden bestreden.

MEER WETEN?

Kijk voor gratis downloads en meer informatie over PARTRIDGE op www.vogelbescherming.nl/PARTRIDGE.

4. Patrijzenhaag

Een patrijzenhaag is een ongeveer twee meter hoge, breed uitlopende, gemengde haag. De haag bestaat uit streekeigen beplanting, waaronder struweelvormers, besdragende struiken en/of fruitsoorten. Aan weerszijde van de haag ligt een ruige, brede strook met een vegetatie van grassen en kruiden die niet gemaaid wordt. De totale breedte van een patrijzenhaag kan tot zes meter uitgroeien.

VOORBEELD SAMENSTELLING VAN EEN PATRIJZENHAAG

Het plantverband is één rij met vier struiken per strekkende meter

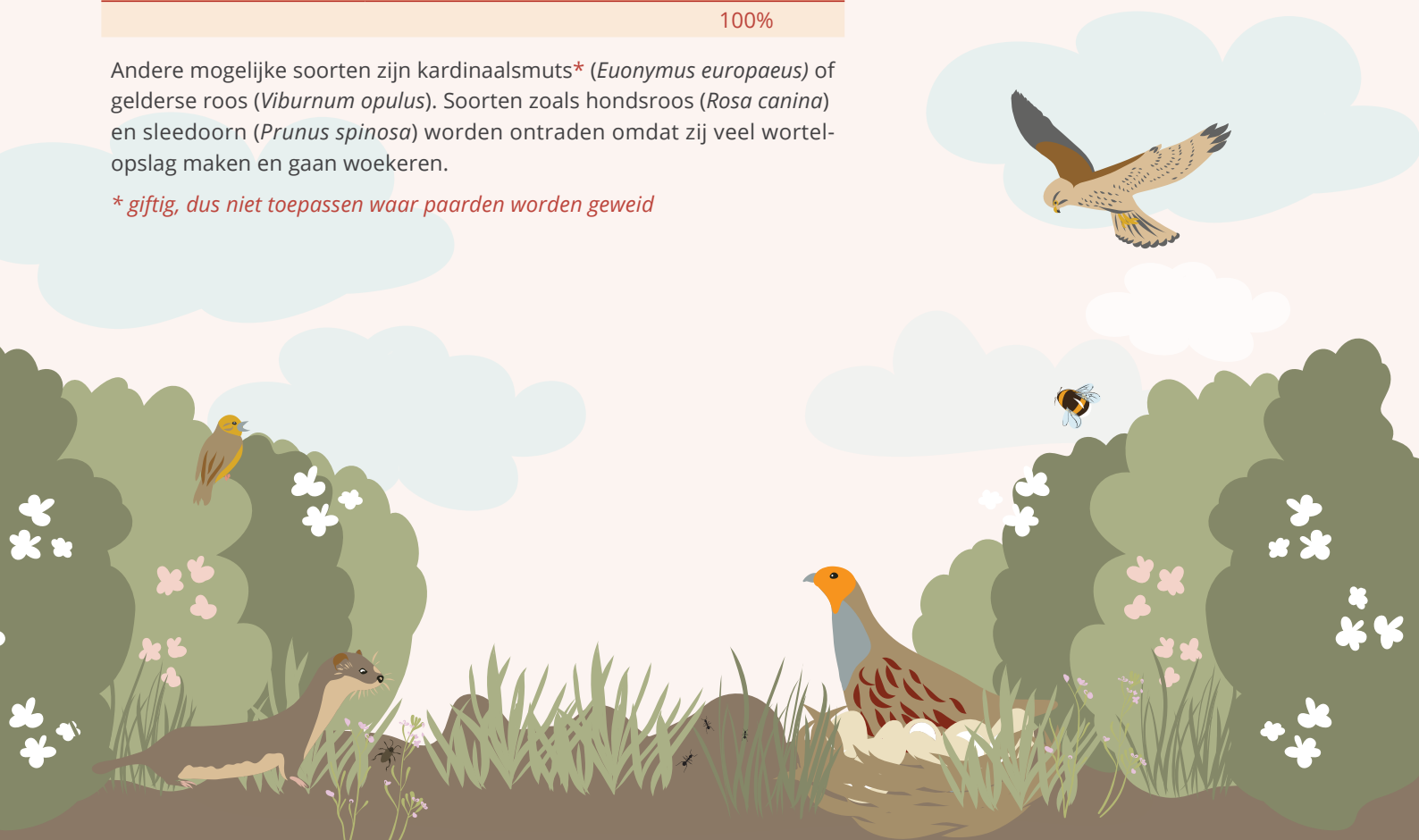
Nederlandse naam	Latijnse naam	Aandeel
Eenstijlige meidoorn	<i>Crataegus monogyna</i>	30%
Bosroos	<i>Rosa arvensis</i>	20%
Rode kornoelje	<i>Cornus sanguinea</i>	15%
Mispel	<i>Mespilus germanica</i>	5%
Veldesdoorn	<i>Acer campestre</i>	10%
Liguster*	<i>Ligustrum vulgare</i>	20%*
		100%

Andere mogelijke soorten zijn kardinaalsmuts* (*Euonymus europaeus*) of gelderse roos (*Viburnum opulus*). Soorten zoals hondsroos (*Rosa canina*) en sleedoorn (*Prunus spinosa*) worden ontraden omdat zij veel wortelopslag maken en gaan woekeren.

* giftig, dus niet toepassen waar paarden worden geweid

WAAROM

Patrijzenhagen hebben takken die als een paraplu boven de grond hangen, waardoor ze veel dekking en nestgelegenheid voor patrijzen bieden. Ook de ruige grasstroken aan weerszijden van de haag bieden dekking en nestgelegenheid. De bloeiende en besdragende struiken en kruiden trekken ook tal van andere vogelsoorten aan. Ook lokken ze bijen, vlinders en allerlei nuttige insecten die kunnen bijdragen aan bestuiving en het onderdrukken van plagen in landbouwgewassen.

Patrijzenhaag Jochem Sloothaak

AANLEG

1. Een patrijzenhaag is een manier om begrenzings van een perceel te markeren.
2. Aanplant in de herfst geeft de grootste slagingskans.
3. Een patrijzenhaag bestaat bij voorkeur uit streekeigen soorten, gebaseerd op inheems plantmateriaal. De samenstelling kan worden aangepast per streek. Houd daarbij wel rekening met de gewenste groeivorm en hoogte van de haag.

Aanleg patrijzenhaag Jochem Sloothaak

BEHEER

De eerste twee jaar na aanplant moet de ondergroei van graskruiden enkele malen gemaaid worden om verstikking van de jonge struiken te voorkomen.

Vanaf het derde jaar wordt onder de haag, over een breedte van minimaal vier meter, niet meer gemaaid of geklepeld om een ruige begroeiing van gras en kruiden te laten ontstaan.

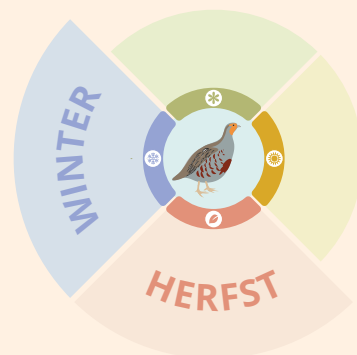
Vanaf dan mag de haag cyclisch worden gesnoeid: in jaar vier de ene kant, in jaar vijf niets doen, in jaar zes de andere kant. Hierdoor is er altijd een zijde die voldoende dekking biedt en vruchten draagt. Het snoeien moet minstens twintig centimeter vanaf de stam gebeuren.

Na het planten duurt het vier tot zes jaar voordat een hoogte van twee meter bereikt wordt. Als de haag hoger wordt dan twee meter, moet hij worden teruggesnoeid naar één tot anderhalve meter hoogte. Aan beide zijden mag de patrijzenhaag uitgroeien tot een totale breedte van vier tot zes meter.

MEER WETEN?

Kijk voor gratis downloads en meer informatie over PARTRIDGE op www.vogelbescherming.nl/PARTRIDGE.

5. Winterstoppel

Met winterstoppel bedoelen we een perceel waar na de graanoogst de afgesneden stengels van de graanplanten, gemorste graankorrels, oogstresten en onkruiden achterblijven. De stoppel blijft tot minimaal 15 maart liggen en biedt voedsel en dekking voor akkervogels.

WINTERSTOPPEL ZAADMENGSEL

Zaaidichtheid maximaal 5 kilo per hectare

Nederlandse naam	Latijnse naam	Aandeel
Voederwikke	<i>Vicia sativa</i>	50%
Bladrammenas	<i>Raphanus sativus subsp. oleiferus</i>	30%
Radijs	<i>Raphanus sativus</i>	20%
		100%

WAAROM

Omdat granen al vroeg in de zomer geoogst worden, kunnen in winterstoppels spontane of ingezaaide kruiden ontwikkelen, die deels tot bloei en zaadzetting komen. Zowel de zaden als het bladgroen in stoppels zijn voedsel voor de patrijs, veldleeuwerik, geelgors en kneu. Winterstoppels zijn ook aantrekkelijk voor veldmuizen, waarvan op hun beurt muizeneters als de torenvalk, blauwe kiekendief en uilen profiteren. Behalve voedsel bieden winterstoppels ook dekking in een overwegend kaal en omgeploegd winterlandschap.

Door het zaaien van een groenbemester tussen de stoppels, verbetert de bodemstructuur en worden onkruidproblemen tijdens het volgende groeiseizoen verminderd. Ook biedt een groenbemester extra dekking en voeding voor dieren op het boerenland.

Patrijzen in de sneeuw Markkus Varesvuo / Agami

AANLEG

1. Om winterstoppels te laten staan moet het ploegen na de graanoogst achterwege worden gelaten. Het heeft de voorkeur de stoppels zo lang mogelijk te laten staan, in ieder geval tot 15 maart van het volgende voorjaar.
2. Zorg voor een voldoende groot oppervlak (meer dan 0,5 hectare). Hoe groter, hoe beter.
3. Eventueel kan er ook een strook ongeogst graan blijven staan, dan blijven er nog meer graankorrels achter.
4. Een alternatief voor het spontaan laten opkomen van kruiden in een winterstoppel is inzaai van een zadenmengsel, na een lichte grondbewerking. Dit biedt extra voedsel en dekking. Het is belangrijk dat de vegetatie laag en open blijft, zodat patrijzen zich er vrij in kunnen bewegen en uitzicht op de omgeving behouden. Daarom moet met een zeer lage zaaidichtheid worden ingezaaid.

BEHEER

De hoeveelheid kruiden en zaden in winterstoppels wordt sterk bepaald door het beheer. Door het gebruik van herbiciden tijdens de graanteelt te beperken, groeien er meer kruiden in de stoppel. Pas in ieder geval kort voor de graanoogst en in de stoppelvelden geen herbiciden meer toe.

De stoppel blijft na de graanoogst tot aan 15 maart van het volgend voorjaar liggen. De winterstoppel wordt niet bemest, bespoten, geploegd, gemaaid of beweid.

Zo nodig kan de bodem onder de stoppel 'gewoeld' worden, waarbij de stoppel intact blijft.

Percelen met winterstoppels kunnen jaarlijks rouleren. Eventueel kunnen de stoppels ook nog tot en met de volgende zomer blijven staan. Zo'n stoppelveld met spontane (onkruid)vegetatie is vaak erg aantrekkelijk voor broedende akkervogels. Laat het stoppelveld dan tot minstens 1 augustus onaangeroerd. In de nazomer kan dan een groenbemester worden geteeld.

Overwinterende kneuen Ran Schols / Agami

MEER WETEN?

Kijk voor gratis downloads en meer informatie over PARTRIDGE op www.vogelbescherming.nl/PARTRIDGE.

6. Bijvoeren

In PARTRIDGE worden patrijzen in alle voorbeeldgebieden tijdens de wintermaanden bijgevoerd met graan. Het doel is om de overlevingskans van patrijzen in de winter te verhogen en hun conditie in het voorjaar te verbeteren.

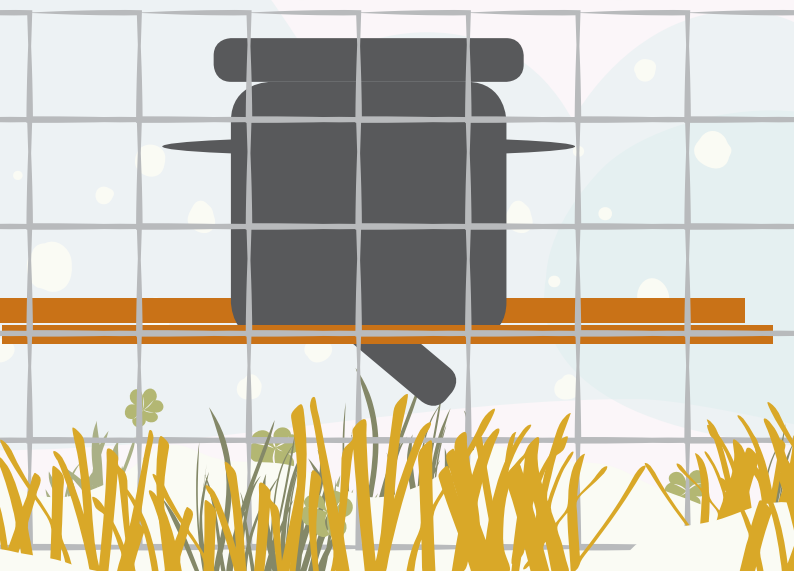

WAAROM

Moderne machines en methodes laten weinig gewasresten en zaden achter op de akkers. De PARTRIDGE bloemenblokken bieden in de herfst en vroege wintermaanden veel wintervoedsel, maar in de late winter worden ook hier de zaden schaars. Vanaf januari breekt voor veel zaadetende akkervogels een periode van voedselgebrek aan (hungry gap).

Door bijvoeren help je patrijzen door deze moeilijke periode heen. Bijvoeren tijdens de winter verbetert hun lichaamsconditie en draagt zo bij aan een hoger broedsucces. Op de lange termijn streven we naar een landschap waarin ook 's winters genoeg voedsel te vinden is en bijvoeren overbodig wordt.

Bijvoeren tijdens de winter verbetert de lichaamsconditie van patrijzen en draagt zo bij aan een hoger broedsucces.

Voederton Jochem Sloothaak

AANLEG

1. Bijvoeren doen we van oktober tot april met tarwe of andere graansoorten.
2. Gebruik voedertonnen van 30 à 40 liter met een schroefdeksel om de granen droog en schimmelvrij te houden. Er zijn speciale voederspiralen (nozzles) in de handel om 'knoeien' en dus ophoping van granen onder voedertonnen zoveel mogelijk te beperken.
3. De tonnen worden omringd met een hekwerk van betonijzer en zo nodig schapengaas met 15 x 15 cm openingen tegen ongewenste bezoekers.
4. Plaats tenminste één voederton per patrijzenkoppel, bij voorkeur in het open veld. Tonnen in de buurt van bosjes en hagen trekken meer rovers, ratten en muizen aan.
5. Begin het bijvoeren in het open veld, en verplaats de tonnen dan gaandeweg de winter steeds meer in de richting van geschikte nestgelegenheden. Bijvoorbeeld op of naast een keverbank, in een bloemenblok, langs ruig grasland of ongemaaide taluds.

BEHEER

Een voederton moet elke 14 dagen over een korte afstand van ongeveer 20 meter worden verplaatst. Dit is nodig om de overdracht van mogelijk ziekteverwekkers tussen vogels te voorkomen. Als er rattenholen onder de voederton zichtbaar zijn, is het noodzakelijk om de ton te verplaatsen. Bij strenge winterse omstandigheden is het beter om verplaatsing enkele dagen uit te stellen.

Zorg dat tonnen regelmatig bijgevuld worden, want vogels wennen snel aan een betrouwbare voedselbron.

Naast patrijzen zijn fazanten, holenduiven en in waterrijke gebieden ook bruine ratten veel voorkomende bezoekers van voedertonnen. Met behulp van wildcamera's kan het gebruik van de voedertonnen worden gevolgd.

Voor en na het winterseizoen moeten de materialen van de voedertonnen goed worden gereinigd.

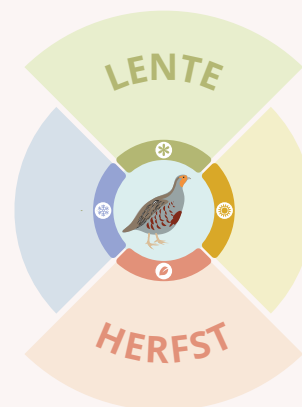

Voederton Chris Knights

MEER WETEN?

Kijk voor gratis downloads en meer informatie over PARTRIDGE op www.vogelbescherming.nl/PARTRIDGE.

7. Monitoring

De doelstelling van PARTRIDGE is om met onze maatregelen de biodiversiteit in de voorbeeldgebieden met 30 procent te verhogen. Om dat te kunnen meten, monitoren we een aantal verschillende soortgroepen: patrijzen, zangvogels, hazen, regenwormen en insecten. Daarnaast leggen we het landgebruik gedetailleerd vast.

WAAROM

Met PARTRIDGE willen we aantonen dat de maatregelen die we treffen voor de patrijzen ook ten goede komen aan andere soortgroepen. Daarvoor hebben we praktische protocollen ontwikkeld die vrijwilligers, agrarische collectieven, wildbeheerseenheden en vogelwerkgroepen kunnen toepassen.

Lang niet elk patrijzenproject kan en hoeft al deze verschillende soortgroepen te monitoren. Dat hangt af van de doelen, de beschikbare middelen en menskracht. Sommige metingen zijn zeer arbeidsintensief en kunnen beter door professionals worden gedaan.

HOE EN WAT

Alle tellingen worden uitgevoerd in onze PARTRIDGE voorbeeldgebieden waar maatregelen zijn uitgevoerd. Precies dezelfde tellingen worden ook gedaan in nabijgelegen referentiegebieden, die landschappelijk en landbouwkundig vergelijkbaar zijn, maar waar geen extra maatregelen zijn genomen.

Uiteraard wordt vooraf toestemming aan grondeigenaren gevraagd. Bij sommige tellingen wordt geluid afgespeeld of met felle lampen geschoten vanaf de openbare weg. Daarvoor is het verstandig om de bewoners en lokale politie vooraf te informeren over de tellingen en de data waarop deze zijn gepland.

VOORJAARS-TELLING PATRIJZEN

De telling van roepende patrijzen mannetjes in het vroege voorjaar biedt een schatting van het aantal broedparen in een gebied. Broedparen en nesten van patrijzen zijn namelijk zeer lastig vast te stellen. Om deze telling in een gebied van 500 hectare optimaal uit te voeren is een groep van ongeveer tien vrijwilligers nodig die gecoördineerd samenwerken.

- In de maanden februari – maart wordt drie keer geteld langs vooraf vastgestelde transecten in het gebied.
- Elk transect is 1000 à 1500 meter lang. De onderlinge afstand tussen transecten is minimaal 500 meter.
- Voor een gebied van 500 hectare worden vijf transecten gelijktijdig in de avond of vroege ochtend geteld, om dubbeltellingen te voorkomen. Op elk transect loopt minimaal één vrijwilliger, liefst twee. Voor elke telronde zijn dus minimaal vijf à tien vrijwilligers nodig.
- Een telronde in het voorbeeldgebied dient altijd - binnen een of twee dagen erna - gecombineerd te worden met een vergelijkbare telronde in het referentiegebied.
- Elke teller of ieder tweetal beschikt over eenzelfde draagbare MP3-speler waarop het geluid van een roepend mannetje kan worden afgespeeld op natuurlijk volume. Dit volume reikt tot maximaal 250 meter, vandaar dat transecten 500 meter of meer uit elkaar liggen om dubbeltellingen te voorkomen.
- Een telling start een half uur na zonsondergang of een uur voor zonsopkomst en duurt een half uur.

2000

TOEKOMST

Monitoring Jochem Sloothaak

De telling

1. Elke teller loopt het transect af en stopt op elke 100 meter. Dan wordt gedurende 5 tot 10 seconden de roep van een patrijzenmannetje afgespeeld, en dan nogmaals in tegenovergestelde richting.
2. Daarna wordt aandachtig geluisterd met handen achter de oren of er een mannetje reageert met terugroepen. Als dit het geval is, wordt het afgespeelde geluid direct uitgezet.
3. Roepende mannetjes worden op een kaart ingetekend, met het tijdstip erbij. Als er geen mannetje reageert, herhaal het afspelen van het geluid dan maximaal vier keer, in de verschillende windrichtingen.
4. Losse zichtwaarnemingen van patrijzen worden ook op de kaart ingetekend, met een andere code.
5. Daarna loopt men 100 meter door en wordt de werkwijze herhaald, tot het hele transect is geteld.
6. De datum, naam van de tellers, start- en eindtijdstip, gebiedsnaam en transectnummer, en details over het weer (% bewolking, eventuele neerslag, windkracht, zicht) worden genoteerd.
7. Tot slot maken alle tellers een gezamenlijke kaart waarop de waarnemingen worden overgenomen. Dubbeltellingen worden geschrapt.

Monitoring Jochem Sloothaak

NAJAARS-TELLING PATRIJZEN

Vanwege hun verborgen levenswijze is het erg lastig om het broedsucces van patrijzen (het aantal kuikens dat uiteindelijk vliegvlug wordt en overleeft) te bepalen. De najaars-telling is een manier om het aantal grootgebrachte patrijzenkuikens in te schatten.

In het PARTRIDGE voorbeeldgebied in Oude Doorn, Brabant, koppelen we waargenomen broedparen aan vaste vrijwilligers. Die vrijwilligers proberen tenminste éénmaal per week dat broedpaar met kuikens te zien en te tellen. Een paartje patrijzen met jongen is erg plaatstrouw en blijft binnen enkele honderden meters van het nest. Vroege ochtenden of avonden geven de beste kans om het ouderpaar met kuikens waar te nemen, vooral in de buurt van insectenrijke biotopen.

Van elke waarneming wordt datum, tijdstip, locatie, en de aanwezigheid van mannetje en/of vrouwtje en het aantal kuikens genoteerd. Een gemakkelijke optie is om waarnemingen op www.waarneming.nl in te voeren (eventueel met een embargo tot oktober).

Door patrijzenkluchten tot in oktober te volgen, kunnen we een schatting maken van de overleving van de kuikens in dat gebied. Ook losse waarnemingen van andere mensen in het gebied, die ingevoerd worden op www.waarneming.nl zijn daarbij behulpzaam.

Een oproep onder buurtbewoners, de Agrarische Natuurvereniging, KNNV, IVN, Vogelwerkgroepen en Wildbeheers-eenheden kan zorgen voor extra ogen en oren in het veld en aanvullende waarnemingen.

OVERIGE MONITORING

In het PARTRIDGE project wordt nog meer monitoring uitgevoerd om de effecten van onze maatregelen op de biodiversiteit zichtbaar te maken. Zo tellen we zangvogels, hazen, regenwormen en insecten. Daarnaast maken we een gedetailleerde kartering van het landgebruik en de landschapselementen. Details over de gebruikte methodes en protocollen zijn te vinden op www.vogelbescherming.nl/PARTRIDGE-monitoring.

MEER WETEN?

Kijk voor gratis downloads en meer informatie over PARTRIDGE op www.vogelbescherming.nl/PARTRIDGE.